

İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Türkiye’de Laiklik ve Din Eğitimi Üzerine Bir Analiz*

Mutlu SESLİ**

ÖZ

Çalışmada, Türkiye’de din eğitiminde yapılan uygulamaların Batı’nın uygulamalarına ne kadar uzak veya yakın olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamındaki devletler din eğitimi açısından karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Laik devletin oluşum sürecinde din ve devlet arasındaki şartlar ve ilişkiler her ülkede farklı gelişim göstermiştir. Her ülkenin din devlet ilişkileri kendine özgüdür. Bu nedenle din eğitiminde her devletin rolü ve uygulamaları farklı olmuştur.

Çalışma, dinsel alan ile devlet alanı ayırımına önem veren devletlerde dahi laikliğin saf bir uygulamasının henüz gerçekleşmediğini göstermesi açısından önemlidir. Günümüzde din hem politik hem de kültürel bir aktör olarak hala etkinliğini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Laiklik, Sekülerlik, Din eğitimi.

JEL Sınıflandırması: Z12, Z18.

In England, France, United States of America, Germany and Turkey an Analysis on Secularism and Religious Education

ABSTRACT

In the study, the application made in religious education in Turkey has tried to determine how close or far away it is the West's application. For this reason, the states within the scope of the study have been tried to be analyzed comparatively on religious education.

During the formation process of the secular state, the conditions and relations between religion and state have developed differently in each country. Relationships between religion and state in each country are unique. Therefore, the role and practices of each state in religious education have been different.

The study is important in terms of showing that a pure practice of secularism has not yet taken place even in states that attach importance to the separation between religious and state spheres. Today, religion is still active as a political and cultural actor.

Key Words: Secularism, Secularity, Religious education.

JEL Classification Codes: Z12, Z18.

GİRİŞ

Laiklik din (kilise) ve devlet işlerinin birbirinden ayrı alanlar olduğunu kabul etse de uygulamada devlet vatandaşlarının din eğitimi alabilmesi için aracı

*Bu çalışma 2019 yılında Prof. Dr. Şaban Sitebölükbaşı danışmanlığında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda yürütülen “İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de Laiklik Uygulamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümü, 60100, Tokat/Türkiye. mutlu.sesli@gop.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-1009-0041.

(Makale Gönderim Tarihi: 07.01.2020 / Yayına Kabul Tarihi: 08.12.2020)

Doi Number: 10.18657/yonveek.671419

Makale Türü: Araştırma Makalesi

olabilmektedir. Bu durum din ve devlet arasındaki ilişki de asıl tartışma alanlarından biridir.

Türkiye’de ve çalışma kapsamındaki diğer ülkelerde ilköğretim düzeyindeki din eğitiminde devletin rolünün karşılaştırılması ülkeler arasındaki farklılıkları ortaya koyacaktır. Her devletin bu konudaki uygulaması din devlet ilişkisinin durumuna göre farklılık göstermektedir. Diğer bir deyişle İngiltere’de devletin din eğitimi karşısındaki rolüyle Fransa ve Amerika Birleşik Devletlerindeki durum birbirinden farklıdır. Kısaca, Batıda siyasal alan ile dini alanın ayrı iki yapı olmasına karşın Türkiye’de din birlik ilkesini beraberinde getirmekte ve tekçi bir kültür oluşumuna neden olmaktadır (Arslanel, 2006: 121-122). Bu çalışmanın amacı da bu farklılığı göz önüne sererek Türkiye’deki din eğitimi uygulamalarının Batı’nın uygulamalarına ne kadar uzak veya yakın olduğu belirlenmeye çalışmaktır.

Devletlerin uygulamış olduğu din eğitimleri o ülkede etkin olan laiklik veya sekülerlik ile de yakından ilgilidir. Sekülerliğin dine karşı daha olumlu bakması dini konulardaki olumlu uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bunun nedeni laikliğin yönetsel/idari bir kavram olması sekülerizmin ise sosyolojik bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle çalışmada bu farkın tanımı yapılmaya çalışılacak ve çalışma kapsamındaki devletlerin ilköğretim düzeyindeki din eğitimi konusunda mevzuatları ve diğer uygulamaları karşılaştırmalı olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Laiklik” kavramını daha iyi anlayabilmek için sekülerlik kavramıyla karşılaştırmak gerekmektedir. İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi ülkelerde laiklik değil “sekülerlik (secularism)” kavramı bilinir. Bu iki kavramın tarihsel geçmişi, anlamı ve uygulanması bakımından farklılıkları vardır. Bizim dilimizde “sekülerlik” pek kullanılmaz, daha çok “laiklik” kavramı kullanılır.

Laiklik kavramı, günümüze kadar birçok toplumun gündemini etkileyen ve o toplumlarda tartışılan kavramlardan biridir. Bu tartışmalarda sayısız tanımlar getirilmeye çalışılmışsa da laikliğin herkes tarafından kabul edilen bir tanımına şu ana kadar en azından Türkiye’de ulaşılamamıştır.

Ülkemizde genellikle birbiriyle eş anlamlı olarak kullanılan “laiklik ve sekülerlik” birbirinden hem anlam hem de içerik yönünden oldukça farklı kavramlardır. (Özden, 2005, 17).

Laiklik, devletin toplumda inanan bireylerle inanmayan bireyleri kamusal alanda bir arada yaşatılabilmesi ve dinin devlete ait kurumlar üzerindeki etki gücünün yok edilmesi üzerine odaklanır (Bayrak, 2015: 186; Aksoy, 2010).

Tanımlamalar laikliği aslında bireyleri değil devleti sınırlayan bir ilke olarak karşımıza çıkartmaktadır. Bu nedenle laiklik, bir devletin örgütlenmesinde, hukukunun oluşturulmasında ve uygulanmasında herhangi bir dinin ve anlayışın ve onun normlarının hâkim olmaması olarak tarif edilebilir (Kuçuradi, 2001: 217).

Sekülerlik, insanların dinlerine, inançlarına, bu din ve inancın insan üzerindeki etkisinin azalmasına atıfta bulunarak kendini dinin alternatifi olarak tanımlar. Kısaca, sekülerlik, bir toplumda dinin yaygın olup olmamasıyla ve o toplumun dini referans alıp almamasıyla ilgilidir. Laiklik, daha çok siyasal ve hukuk sistemiyle ilgilendiğinden bireyler için bir dünya görüşü özeliği taşımaz. Laikliğin siyasal ve hukuk sistemindeki kural koyuculuk özeliği bireysel alanı ilgilendirmez. Fakat “sekülerlik bir dünya görüşüdür ve kural koyuculuğu bireysel alanı ilgilendirir.” Kısaca “laiklik siyasal toplumsal alanı, sekülerlik ise bireysel alanı kendisine konu edinir.” Sekülerlik, “laikliğin kural koyuculuğundan bağımsızdır. Sadece siyasal toplumun örgütlenmesine yol gösterebilir” (Özden, 2018: 63-78).

Laiklik ve sekülerlik, Batı'nın tarihî gelişim sürecinde geliştirdikleri birer “dünyevileşme” modelidir (Hocaoğlu, 2006). Laiklik, Fransa'da, kilisenin din ve siyaset alanındaki hegemonyasına karşı şiddetli bir mücadelenin sonucu ortaya çıkmış ve bu nedenle dine karşı sert bir bakış açısına sahiptir. Sekülerlik ise, Anglosakson/Protestan kültürünün hâkim olduğu yerlerde katılıktan uzak daha makul bir yaklaşım sergileyebilmiştir (Akpınar, 2009). Sekülerlik'te, toplumsal yapı ile din iç içe bir özellik göstermektedir. Seküler düzende din bir potansiyel tehlike olarak görülmez; çoğunlukla da sistemin içinde ve yanındadır (Hocaoğlu, 2006: 8).

II. İNGİLTERE, FRANSA, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, ALMANYA VE TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ

Devletler her ne kadar hukuki belgelerinde kendilerini dinin dışında saymak isteseler dahi bireylere din eğitimi vermek ve yahut bunun altyapısını hazırlamak zorunda kalmaktadırlar. Kendisini “laik” olarak niteleyen devletlerin halkın din eğitimi alabilmesi için hangi görevleri yüklediğine çalışmanın bu kısmında anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla İngiltere, Fransa, ABD ve Türkiye'de devlete bağlı okullarda (ilk ve ortaöğretim düzeyi) din eğitiminden bahsedilecektir. İngiltere özelinde devletin din eğitimi üzerindeki etkisinden bahsederken devletin resmi dini kurumu olan Anglikan Kilisesi'nin nüfuz alanına giren kilise okullarına da değinilecektir.

A. İngiltere'de Devletin Din Eğitimindeki Rolü

İngiltere'de devlet okullarında din derslerinin olmadığı bir dönem yoktur. Seçmeli veya zorunlu olarak müfredatta sürekli olarak din dersi bulunmuştur (Kaymakcan, 2002: 63).

İngiltere'de özel bir yeri bulunan Anglikan Kilisesi'nin eğitim üzerinde 1870 yılına kadar olan etkinliği 1870 yılında çıkarılan Eğitim Yasası ile sona ermiştir. Bu tarihten itibaren devlet, kiliselerin eğitime olan talebi karşılayamaması halinde ortaya çıkacak boşlukları doldurmak için devreye gireceğini belirterek bu alanda etkin olmaya başlamıştır. Devlet bu yasayla yerel yönetimlerin kontrolünde vergilerle finanse edilecek okullar oluşturulması kararı almıştır (Çatalbaş, 2011: 205).

1870 Eğitim Yasası ile eğitim alanında etkinliğini artıran devlet 1944 yılında yaptığı Eğitim Reformu'yla kilise okullarını ve eğitimi tamamen kontrolü

altına almış ve devlet reformla tüm okullarda din eğitimi zorunlu hale getirmiştir. Bu reformla okullarda her gün eğitim-öğretime toplu ibadetle başlanılmış, ailenin isteği halinde din dersinden muafiyet hakkı getirilmiş ve din dersi müfredatının mahalli eğitim otoriteleri tarafından hazırlanması kararlaştırılmıştır (D’Hellencourt, 2003: 175). 1988 yılındaki Eğitim Reformuyla da Hristiyanlık dışındaki diğer dinler de din eğitimi müfredat programında yer almıştır. 1996’daki eğitim yasasıyla okulların tüm kayıtlı öğrencilerine velilerin izni ile din eğitimi verilmesi hükmü getirilmiştir. (Catto ve Davie, 2008: 158-159; Küçük, 2009: 73). Ülkede dini nitelikteki devlet okulları öğrenci kabulünde ve istihdam politikalarında ayrımcılık yapabilmekte ve diğerlerinden farklı etik değerlere sahip olabilmektedir (Catto ve Davie, 2008: 157)

İngiltere’de eğitim alanında yapılan kısaca bahsettiğimiz reformlar sonucu üç tür okul oluşturulmuştur. Bunlar: a) Özel okullar, b) Devlet Okulları (Community Schools) ve c) Kilise Okulları’dır. Bu sınıflandırmada Kilise Okulları da ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; Devlet Kontrolündeki Kilise Okulları ve Devlet Desteği Alan Kilise Okulları’dır (Davie, 2000: 85; Kaymakcan, 2002: 64; Kaymakcan, 2004: 118). İngiltere’de eğitim sektöründeki payı % 3-4 arasında olan özel okullar din eğitimi bakımından farklı konuma sahiptir. Bu okullar dini eğitimi “Özel Okullar Birliği” tarafından hazırlanan müfredatı takip etmektedir. Özel okulların her biri hazırlanan müfredatı kendine göre uyarlamaktadır (Kaymakcan, 2002: 64). Dini eğitimdeki müfredat, yerel eğitim otoritesinin organizatörlüğünde bölgedeki temel dini mezhepler, kilise temsilcileri ve eğitim kurumlarının temsilcilerinin görüşleri alınarak mahalli düzeyde belirlenmektedir (Günarlan, 2014: 1158).

Görüldüğü üzere İngiltere’de devlet ile beraber kilisenin eğitim alanında birlikte gözükmesi, dinin kamusal bir fonksiyonunun olduğunun kabul edilmesiyle ilgilidir. Bu yüzden devlet ve kilise ortak kültürel amaçları gerçekleştirmek için işbirliği içindedir (Monsma ve Soper, 2005: 115).

B. Devlet Okulları

İngiltere’de devlet okullarının hepsinde din eğitimi verilmesi zorunludur. Bu zorunlu din eğitimi ilk ve ortaokullar ile altı yıllık kolejler için geçerli bir durumdur. Devlet okullarında din eğitimi verilmesi zorunlu olmakla birlikte aileler çocuklarının okullarda din derslerine ve ortak ibadetlere katılmasını isteyip istememekte serbesttirler (Yıldız, 2011; Oruç, 2013: 177).

Din eğitimi, devlet okullarında Hristiyanlık inancı doğrultusunda bir mezhebe bağlı olmadan ve her bireyin kendisine özgü bir biçimde algılamasına yönelik bir şekilde ele alınmakta ve ayrıca dini eğitim vatandaşlık ve ahlak eğitimiyle bağlantılı olarak politik amaçları içermektedir. Okullarda Hristiyanlık başta olmak üzere, diğer dinler hakkında genel kültür düzeyinde eğitim de verilmektedir. Din derslerinde aynı zamanda ötekini tanıma, birlikte yaşama ve diğer din ve kültürlerle saygı duyma gibi temel eğitimler de verilmektedir (Oruç, 2013: 175).

C. Devlet Kontrolündeki Kilise Okulları

Devlet kontrolünde kilise okulu statüsü kilisenin okulların idaresindeki etkinliğini azaltmakta birlikte kiliseyi maddi yükümlülüklerden tamamen kurtarmaktadır. Devlet, bu kilise okullarının finansmanının tamamını karşılamaktadır. Bu tür kilise okulları, özel okul türü kapsamına girmediğinden bu okula devam eden öğrenciler herhangi bir eğitim ücreti vermemektedir (Davie, 2000: 85; Kaymakcan, 2004: 148).

1988 yılı Eğitim Reformu Yasası gereği devlet kontrolündeki kilise okullarında ailenin isteği üzerine, sadece bir mezhebe veya inanca bağlı din eğitimi ya da dini eğitimden muaf bir eğitim verilebilmektedir. Örneğin; ebeveynlerin isteğine bağlı olarak sadece Anglikan mezhebi öğretileri üzerine din eğitimi verilebilmektedir. Bu okuldaki öğretmenler, mahalli idareler tarafından seçilmekte ve onlar için herhangi bir kiliseye bağlılık değerlendirme ölçütü değildir (Kaymakcan, 2002, 64; Çatalbaş, 2011: 208). Bu okulların yönetiminin üçte ikisini yerel mercilerin atadığı üyelerden oluşmaktadır. Geriye kalan üyeleri ise kilise atamaktadır (Kaymakcan, 2004: 118). Yerel eğitim otoritesi tarafından hazırlanan din eğitimi müfredat programının bu okullarda uygulanması yasal bir zorunluluktur (Kaymakcan, 2002: 64).

D. Devlet Desteği Alan Kilise Okulları

Devlet Desteği Alan Kilise Okulları, müfredatta dini eğitimin ağırlıkta olduğu eğitim kurumlarıdır. Bu okul türünde kilise, okullarla ilgili konularda karar vermede etkin konumdadır. Bu tür okul türlerinde kilisenin eğitim giderlerinin % 15'ini karşılamasını gerekmektedir. Eğitim giderlerinin % 85'i devlet tarafından karşılanmaktadır (Kaymakcan, 2004: 148). Bu okullarda kilisenin mütevelli heyeti okul yönetiminin üçte ikisini oluşturmaktadır. Kilise, bu okulun sahibidir. Okulun bütçesi gönüllü ve devlet yardımlarından oluşmaktadır. Okulun yönetim kurulu okula giriş, okul binaları, din eğitimi programı, okulun müfredatı ve personel atamalarından kısaca okulla ilgili her şeyden tam anlamıyla sorumludur (Monsma-Soper, 2005: 145).

E. Fransa'da Devletin Din Eğitimindeki Rolü

Fransız laikliğinin üzerine inşa edildiği en önemli alanlardan birini “eğitim” oluşturmaktadır. Laiklik, Fransız eğitim sisteminin temelidir. Eğitim, Katolik Kilisesi ve laiklik taraftarları arasındaki çatışma alanıdır. Üçüncü Cumhuriyet ülkede evrensel, laik ve özgür bir devlet okul sistemini oluşturmuştur (Davie, 2000: 87). 1946 Anayasası'nın giriş bölümü de eğitim konusunda şu ifadelerle yer vermektedir: “kamu eğitimi'nin bütün dereceleri parasız ve laik olup devlete aittir” (Bauberot, 2003: 102). Okullarda laikliğin amacı dini dayatmalardan, propagandalardan ve öğrencilerin kendi seçimlerini yapmalarını engelleyecek baskılara maruz kalmalarını önlemektir. Bu nedenle derslerde öğrenciler dini bir nedenle dersi bölemez ve dini bir talepte bulunamazlar. Okulların eğitim-öğretim yanında diğer görevi laikliği öğrencilere öğretmek onların özgür iradelerini gerçekleştirmek, kişiliklerini oluşturmak ve vatandaşlığa hazırlanması için gerekli olanakları sağlamaktır (İnce, 2018). Fransa'da Milli

Eğitim Bakanlığı devlet okullarında laikliğin daha iyi anlaşılması için laiklik tüzüğü dahi yayınlamıştır. Tüzüğe göre;

1- “Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. Topraklarının tamamında, vatandaşlarının tümüne hukuk önünde eşitlik temin eder. Tüm inançlara saygı gösterir.”

2- “Laik cumhuriyet devlet ve dinlerin ayrımını düzenler. Devlet ruhanî ve dinî inançlar karşısında tarafsızdır. Devletin dini yoktur.”

3- “Laiklik herkese vicdan hürriyeti temin eder. Her bir kimse, inanmakta yahut inanmamakta özgürdür. Devlet, başkalarına saygı göstererek ve kamu düzeni sınırları çerçevesinde herkesin inancını açıklama özgürlüğüne izin verir.”

4- “Laiklik, bireyin özgürlüğünü herkesin eşitliği ve kardeşliğiyle ortak menfaatte kaynaştırarak, herkesin yurttaşlığını kullanmasına izin verir.”

5- “Cumhuriyet, eğitim kurumlarında bu ilkelerin her birine saygı gösterilmesini sağlar.”

6- “Okulun laikliği öğrencilere; kişiliklerini biçimlendirmek, özgür hükümlerini uygulamak ve yurttaşlık deneyimini sürdürmek için zemin sağlar. Okulun laikliği öğrencileri her türlü misyonerlik faaliyetlerinden ve kendi seçimlerini gerçekleştirmelerini engelleyecek baskıdan korur.”

7- “Laiklik, öğrencilerin ortak ve paylaşılan bir kültüre erişimini sağlar.”

8- “Laiklik öğrencilerin ifade özgürlüğünün uygulanmasına; cumhuriyet değerlerine ve inançların çoğulluğuna saygı ve okulun düzgün işleyişinin sınırları dâhilinde izin verir.”

9- “Laiklik her türlü şiddet ve ayrımcılığın reddini içinde barındırır, kız ve erkek çocuklar arasındaki eşitliği garanti eder ve karşılıklı saygı ve birbirini anlama kültürüne dayanır.”

10- “Cumhuriyetin diğer temel ilkelerini olduğu gibi, laikliğin anlam ve değerini öğrencilere aktarma görevi personelin tamamına aittir. Okul dahilinde bunların uygulanmasına dikkat ederler. İşbu şartı öğrencilerin ebeveynlerinin bilgisine sunmak onların görevidir.”

11- “Personelin katı bir tarafsızlık ödevi vardır: görevlerini yerine getirirken siyasi ve dinî kanaatlerini açığa vuramazlar.”

12- “Dersler laiktir. Gerek bilgilerin kapsamı ve açıklığı, gerekse dünyayı görüş çeşitliliğinde mümkün olabilecek en objektif açıklığı öğrencilere sağlamak amacıyla; hiçbir konu bilimsel ve pedagojik sorgulamadan dışlanmaz. Hiçbir öğrenci bir eğitimcinin bir program konusunu ele alma hakkına itiraz etmek için dinî veya politik kanaatlerini ileri süremez.”

13- “Fransa okullarında hiç kimse uygulanabilir kurallara uymayı reddetmek için dinî aidiyetlerinden yararlanamaz.”

14- “Devlet okulu binalarında, iç yönetmeliklerce düzenlenen farklı yaşam alanı kuralları laikliğe saygılıdır. Öğrencilerin dinî bir aidiyeti açıkça gösteren işaret veya kıyafetler taşımaları yasaktır.”

15- “Öğrenciler düşünce ve davranışlarıyla, kendi kurumlarında laikliğin yaşatılmasına katkıda bulunurlar.”

Okullardaki laiklik tüzüğü genel olarak, a) okullarda her türlü ayrımcılığı ve şiddete karşı çıkmakta, b) erkekler ve kızlar arasında eşitliği sağlamakta, c) öğrencilerde başkalarına saygıyı geliştirerek onları anlama kültürü oluşturur, d) okullardaki laik eğitim cumhuriyetin değerlerine saygıyı oluşturur ve bunun devamını sağlayacak kültürü olgunlaştırır (İnce, 2018).

Halkın çoğunluğu Katoliklerden oluşan Fransa, resmen laik bir ülke olduğunu söyleyen ülkelerdendir. Laiklik ilk defa eğitim alanında uygulanmıştır. 1881 yılında Ferry kanunlarıyla 6-14 yaş arası çocuklar için ilköğretim zorunlu hâle getirilmiş ve ilköğretimde o zamana kadar bulunan dini dersler okul programlarından çıkarılmış ve onun yerine “Ahlâk ve Yurttaşlık Bilgisi” dersi konulmuştur. Ancak özel okullarda yapılan din eğitimi devam etmiştir (Xavier, 1997: 119-130).

Din eğitimi konusu Fransız hukukunda anayasal bir değer taşır. Fakat laiklik ilkesi kamu eğitim sistemi içerisinde kamu yetkililerinin din eğitimi vermelerine engel değildir. Devletin her seviyede laik bir eğitimi sağlamakla görevli olması kamuya bağlı eğitim kurumlarında dini hizmetlerin veya faaliyetlerin yasaklanmasını gerektirmez. Örneğin; devlete bağlı ilkokullar din özgürlüğü nedeniyle her hafta Pazar gününün dışında haftanın bir günü de kapalıdır. Bu günde arzu eden veliler, çocuklarına okul binasının dışında din dersi verilmesini sağlayabilmektedir (Davie, 2000: 87-88; Kuru, 2011: 113; Messner, 2008: 126-127).

1905 yılında din ve devleti kesin çizgilerle ayıran Ayrılık Kanunu bütün Fransız eyaletlerinde geçerli olmakla birlikte bazı istisna bölgelerde farklı uygulamalar mevcuttur. Haut-Rhin, Bas-Rhin, Guyana, Moselle vilayetleri ve deniz aşırı Fransız topraklarında 1905 Kanunu'na göre istisnai uygulamalar mevcuttur (Messner, 2008: 114; Küçük, 2009: 70). Alsace-Moselle yerel hukukuna göre tanınan (Museviler, Protestanlar, Katolikler) dini cemaatlerden birine mensup öğrenciler ilk ve orta dereceli okullarda dini eğitim alabilirler. Din eğitimi Alsace-Moselle'de okul müfredatının bir parçasıdır. Bu bölgeler laikliğin hukuki çerçeveye oturtulduğu tarihte Almanya'ya bağlı olmasından dolayı laiklik kanunları uygulanmamıştır. Kamu yetkilileri dersleri düzenlemekten sorumludurlar. Öğrenciler ise, istemezlerse, din derslerine girmeme hakları vardır. 18 yaşından küçüklerin velileri karar verme mercidir. Mahalli hukuka tabi olan devlet okullarında din eğitimi müfredatı devlet ile dini cemaatin işbirliğine dayanarak hazırlanmaktadır (Messner, 2008: 127-128; Kuru, 2011: 115).

1959'da çıkarılan yasa ile orta dereceli okullarda din konusunda daha serbest bir uygulama başlamıştır. Bu serbestlik ilgili kanunun birinci maddesinde yer alan “devlet kamu okul sistemindeki öğrencilerin ibadet ve din eğitim özgürlüklerini garanti etmek için bütün tedbirleri almak zorundadır” ibaresine dayandırılmaktadır (Messner, 2008: 127; Cranmer, 2006: 103). Bunun dışında 1960 tarihli kararname ve 1988 tarihli idari duyuru ile okulda din hizmetlerinin gerçekleştirilmesine ilişkin prosedürler tanımlanmıştır. Buna göre yatılı olarak faaliyet gösteren okullarda velilerin başvurusu -ki bu başvuru yatılı okullarda zorunludur- ve rektörlüğün kararıyla din hizmeti sunulabilmektedir. Dini eğitim,

dini yetkililer tarafından atanan ve bölgenin eğitim iş ve işlemlerinden sorumlu akademik rektörün onayladığı bir kişi tarafından verilebilmektedir (Messner, 2008: 127). Ayrıca devlet, 1959’dan bu yana özel eğitim kurumlarını (dini okullar dâhil), “milli eğitim programlarına ve vicdan özgürlüğüne saygı göstermeleri” koşuluyla finanse etmektedir (Morange, 2001: 137). Deguergue’a göre, Fransa’da önemli olan laikliğin çoğulculuğu garanti etmesi ve ailelere okullarda gerçek bir tercih özgürlüğü vermesidir (Deguergue, 2001: 203).

Fransa’daki öğrencilerin yaklaşık % 20 kadarı özel okullara gitmektedir ve bu okulların % 90’ı Katolik Kilisesi’ne diğerleri de Musevi, Protestan, Müslüman ve diğer dini cemaatlere bağlıdır. Devletle belirli bir anlaşma karşılığında bulunan özel okullardaki görevli öğretmenlerin maaşlarını devlet ödemekte ve devlet ayrıca bu okullara mali yardımda bulunmaktadır (Kuru, 2011: 113; Şencan, 2011: 36). Yapılan anlaşmalar sonucunda din eğitiminin yapıldığı ve ibadetlerin serbest yapılabildiği bu okulların bütçelerinin yaklaşık % 80’i devlet tarafından karşılanmaktadır (Albayrak, 2015: 191). Ayrıca bu okulların dışında Fransa’da kiliseler her yaşta isteyen vatandaşlara okul dışında da dinî içerikli kurslar düzenlemektedir (Xavier, 1997: 119-130).

Avrupa’nın laik toplumlarından biri olan ve laikliğin beşiği sayılan Fransa’da, dinlerin ve dini grupların devlet tarafından tanınıp desteklenmesi laiklik prensibinin temelini oluşturan 1905 ayrılık yasasına ve anayasaya aykırıdır. 1905 yılındaki yasa ile devlet ile kiliselerin ayrılığını hukuki zemine kavuşturan ve 1946 yılında laikliği anayasasına dâhil eden Fransa’da son zamanlarda din devlet ilişkilerinde dikkat çekici gelişmeler olmaktadır (Albayrak, 2015: 191; Robert, 1997: 51). Son yıllarda Fransa, devlet okulu öğretmenlerinin dinin toplumdaki yeri ve etkisi konusunda eğitildiği din bilimleri enstitüsüne (“*the Institut Européen en sciences des religions*”) finansal destek sağlamaktadır (Ferrari, 2008: 109). Çünkü Fransa’da öğretmenler öğrencilerin temel din bilgisi olmadan sanat, tarih ve hatta Fransızca’yı anlayamayacaklarını fark etmişlerdir (Schreine, 2007: 152-153). 1996’da 6 ve 10’uncu sınıflarda tarih derslerinde dinlerin ayrıntılı olarak tanıtılması kararı alınmıştır. Böylece tarih derslerinde birtakım olaylara paralel olarak o dinle ilgili ayrıntılı bilgiler verilmeye başlanmıştır (Aydın, 2018). Bu nedenle stajyer öğretmenlerin formasyonuna dinler tarihi dersi konulmuş ve öğretmenler ders verirken din tarihini de öğretmektedirler (Saaidia, 2011: 215). 2005 yılında alınan bir kararla da, dinler hakkında verilen bilgilerin sadece tarih dersleriyle sınırlı kalmaması ve daha da yaygınlaştırılması kararlaştırılmıştır (Aydın, 2018).

Yine 2002’de Eğitim Bakanlığı’na sunulan Debray Raporu, “din olgusunun laik okul sistemi çerçevesinde öğretimine dair” bir talebi öne sürüyordu. Buna göre Alsace-Moselle bölgesinde Fransız Öğretmen Okullarında tarih, felsefe ve edebiyat öğrenimi gören öğretmenlere dinler hakkında genel bir bakış açısı kazandırmak amacıyla özel eğitimler verilmektedir. Dolayısıyla, burada dinler hakkında verilecek genel bilgiler mevcut felsefe, tarih veya edebiyat derslerinde öğretilmesi gereken bir ilave bilgi olarak görülmüştür (Messner, 2008: 128). 1905 Ayrılık Yasası’ndan istisna tutulan Alsace ve Mosele bölgelerinde,

kiliseyle yapılan konkardato nedeniyle devlet okullarında din dersi bulunmaktadır. Din eğitimi devlet ilkokullarında ve ortaokullardaki müfredatın bir parçasıdır. Öğrencilerden din dersini almak istemeyenler, ahlâk dersini almak zorundadır (Kuru, 2011: 115; Aydın, 2018).

F. Amerika Birleşik Devletleri'nde Devletin Din Eğitimindeki Rolü

Amerika'da koloniler döneminde her koloni kendine özgü din devlet ilişkisi modeli geliştirmişti. Bu model içerisinde de eğitim-öğretim faaliyetleri çoğunlukla kilisenin kontrolünde olup her koloninin farklı eğitim yöntem ve içeriği mevcuttu. Örneğin, New England Püritenleri için eğitim inancın bir gereği idi. Onlara göre her bir inananın herhangi bir kilise, piskopos ve rahibi aracı kılmadan Tanrı ile iletişime geçip kendi huzurunu sağlaması için eğitim gerekliydi. Bu yüzden New England yöneticileri kolonideki her kasabaya çocuklara dini eğitim, okuma ve yazmayı öğretmek için bir görevli atamıştır. 1647'de Massachusetts'te ise, çocuklar için dindarlığı artıracak, okumayı-yazmayı ve aritmetik dersini içerecek bir program geliştirilmişti (Fraser, 1999: 10-12; Carper ve Hunt, 2005: 13).

ABD'nin kuruluşundan 1940'lara kadar devlet eyaletlerdeki okullarda yapılan din eğitimine fazla karışmamış ve bu konuda da Yüksek Mahkeme'nin din devlet ilişkileri ve din eğitimiyle ilgili verdiği kararlar oldukça sınırlı kalmıştır. 1940'lardan sonra Yüksek Mahkeme devlet okullarında din eğitimi verilip verilmemesini, din eğitiminin sınırları konusunda anayasada din devlet ayrılığı ilkesini düzenleyen "Kongre, dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyete neden olan bir halin düzeltilmesi için hükümetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir yasa yapmayacaktır" hükmüne göre değerlendirmeye başlamıştır (Albayrak, 2018).

Amerika'da din özgürlüğü negatif özgürlük kapsamında değerlendirilmiş ve bu yüzden devlete herhangi bir ödev yüklenmemiştir. Bireyin ve toplumun dini ihtiyaçlarının karşılanması sivil topluma bırakılmıştır. Bu nedenle devlet okullarında daha çok dini özgürlükleri artırmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Devlet, bireyin eğitim hakkı doğrultusunda kamu okulları açmış fakat bu okullarda (ilk ve ortaöğretim) din eğitimi verilmesini yasaklamıştır. Diğer bir deyişle, kamu bütçesinin finanse ettiği okullarda hiç bir dini faaliyete izin verilmemiştir. Fakat dini içerikli özel okullara sınırlı da olsa mali yardımlar yapılmaktadır. Örneğin, ilk ve orta düzeyde eğitim veren özel dini okullar da bazı destekler hariç (malzeme yardımı vs.) kamu fonlarından yararlanamazlar (Witte , 2000: 20-21; Kuru, 2011: 52; Küçük, 2009: 68-69). Bunun yanında 1990 yılında birkaç eyalette uygulanmaya başlayan "voucher" sistemi ise çocuklarını özel okullara (dini veya laik) gönderen ebeveynlere parasal yardımı öngörmektedir (Kuru, 2011: 52). Yine son zamanlarda uygulamaya konulan yönetim kademelerinde dini grup temsilcilerinin de yer alabildiği "sözleşmeli okullar" sistemi devletin din eğitimine dolaylı destek sağladığı bir okul türü olarak değerlendirilmektedir (Albayrak, 2012: 2).

ABD’de anayasanın ilk değişikliğine dayanarak kamu okullarında toplu dua ve Kitab-ı Mukaddes okunması da yasaktır. Fakat öğrenciler, devlet okullarında ders saatlerinin dışında tek veya grup halinde dua edebilirler veya dini metin okuyabilirler. Fakat bu etkinlik öğretmen veya yöneticilerin teşvik etmemesi şartıyla yapılabilir. ABD Kongresi, 1984’te çıkardığı yasayla kamuya ait liselerde dini, siyasi, felsefi veya başka türden (konuşma yapmak amacıyla) toplanmak isteyen gruplara izin vermiştir (Adams ve Emmerich, 1990: 95; Greenawalt, 2005: 79; Kuru, 2011: 53).

ABD’de din ve devlet arasındaki ayrılık duvarı ilkesi sadece ilk ve orta öğretimle sınırlıdır. Özel okul ve üniversitelerde dini eğitimin serbestçe uygulanabilmesinin önünde hiç bir engel yoktur (Küçük, 2009: 68-69). Herhangi bir dini topluluğa bağlı özel yüksekokul ve üniversiteler Yüksek Mahkeme’nin getirdiği iki kriterle uyduğu takdirde kamu finansmanından da faydalanabilmektedir. İlki, kamu fonları seküler ders ve aktivite için kullanılmalı, ikincisi ise kurum din ve mezhep ayrımcılığından kaçınarak akademik özgürlüğü sağlamalıdır (AYM Kararı, Esas Sayısı: 1999/2, Karar Sayısı: 2001/2; Kuru, 2005: 36; Monsma ve Soper; 2005: 36). Bu durum laiklik ilkesine aykırı” sayılmamaktadır.

2000 yılından beri ise California eyaletinde yer alan Modesto şehrinde dini özgürlüklere saygının geliştirilmesi amacıyla, pilot uygulama olarak devlet okullarında dünya dinleri dersi verilmektedir. Dokuzuncu sınıf öğrencilerine yönelik olarak tüm dünya dinleri üzerinden din özgürlüğü ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek için ilk iki hafta ABD’nin dini özgürlük geçmişi ve anayasadaki birinci değişiklik (Kongre’nin dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan herhangi bir düzenleme yapamaması) anlatılmakta, ardından öğrencilere dünya dinleri hakkında bilgiler verilmektedir (Lester ve Roberts, 2006: 5).

Özetle; bu tür örnekler, etnik ve dinsel çoğulculuğun yanında dinsel hoşgörünün yüksek olduğu ABD’de bireysel özgürlüklerin korunabilmesi için din devlet ayrımında esnek bir yaklaşımın benimsendiğine işaret etmektedir (Albayrak, 2012: 2).

G. Almanya’da Devletin Din Eğitimindeki Rolü

Almanya Anayasasına göre “Almanya Federal Cumhuriyeti, demokratik ve sosyal bir Federal Devlettir.” Yine Anayasanın 137. maddesine göre. “Devlet kilisesi yoktur. Dini topluluklar kurma hakkı güvence altına alınır. Her dini topluluk, kendi işlerini, herkes için geçerli olan yasaların çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir....” Din eğitimi konusunda da üst norm federal anayasadır. Anayasasının 7. maddesine göre; “ Bütün okul rejimi devletin denetimi altındadır. Çocukların din dersine katılıp katılmayacaklarına karar vermek, velilerin hakkıdır. Din dersi, mezhepsiz okullar dışındaki kamu okullarında olağan derslerdendir. Din dersi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dinsel toplulukların temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilir.”

Alman Anayasasına göre belirli din ve mezhebe bağlı olamayan okullar haricindeki diğer okullarda din dersi müfredatta standart bir ders olarak bulunmaktadır. Bu eğitim dini cemaatlerin eliyle gerçekleştirilmektedir. Almanya'nın seküler bir devlet olması yani din ve dünya işlerinde tarafsız olması din dersinin dini cemaatler eliyle yapma olanağı vermektedir. Fakat kimse din dersi almaya zorlanmamaktadır. Almanya da din eğitimi dini beyanı esas alan bir sistemdir. Devlet okullarındaki din eğitimin içeriği ilgili mezhebin temsilcileri ve eğitim bakanlığının temsilcileri ile birlikte anayasaya uygun bir şekilde hazırlanmaktadır. Bazı eyaletlerde farklı uygulamaları olsa da genel olarak din dersi öğretmenleri ilgili dini grubun onayı ile devlet tarafından atanmaktadır. (Robbers, 2008: 59-60; Zengin, 2007: 3-5; Doğan, 2008: 19).

Federe devletlerde farklı uygulamalar federal anayasaya aykırılık taşımamaktadır. Federe devletler, federal anayasanın 7. maddesi çerçevesinde ve bölgelerindeki nüfusun dinî yapısını göz önüne alarak din eğitimi düzenlemişlerdir. Bütün eyaletlerde veliler, çocukların fiziki ve psikolojik yönden sağlıklı yetiştirilmeleri için eğitimden sorumlu tutulmuşlardır. Eyaletlerde din dersini kabul etmeyenler için ahlak ve toplumculuk dersleri verilmektedir. (Başkurt, 2001: 127-128).

Görüleceği üzere kamu okullarında devlet din eğitimi konusunda tarafsızdır ve sadece denetim görevi bulunmaktadır. Devlet, din derslerinin verimli bir şekilde yapıldığının takip etmekle görevlidir. Din eğitimi devletin asli görevleri arasındadır. Fakat çocukların din derslerine katılıp katılmayacağı veliler karar vermektedir. Din derslerinin, anayasal bir zemine oturtulmuş olması ve diğer derslerle aynı konumda olması nedeniyle devlet, din derslerinin verilebilmesi için öğrencilere her türlü hizmeti sunmak zorundadır (Başkurt, 2020: 118-119).

H. Türkiye'de Devletin Din Eğitimiindeki Rolü

3 Mart 1924'de çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile bütün öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasıyla da, din ile ilgili işler ve hizmetler, Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)'na verilmiştir. Bu kanunlarla devlet özellikle din öğretimi ve din görevlisi yetiştirilmesi görevini üstlenmiş, din öğretimi özel kurumlara, vakıf ve cemaatlere bırakılmamıştır.

Tek parti iktidarı döneminde din eğitimi ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında ilk önce seçmeli olarak okul müfredatlarına konulmuş daha sonra ise yavaş yavaş kaldırılmıştır. 1950 sonrası çok partili hayat ile birlikte muhafazakâr bir parti olan ve kendinden önceki laiklik anlayışını yumuşatan Demokrat Parti döneminde okullarda seçmeli olarak din derslerinin yanı sıra dini eğitime daha çok yer veren imam-hatip okulları da açılmaya 1951-1952 ders yılında başlanmıştır (Aydın, 2011: 287). 1956 yılında ise ortaokul programlarına seçmeli din eğitimi konmuştur (Sitembölükbaşı, 1995: 61)

1961 Anayasasının 21. maddesi eğitim hürriyetini, 19/4. madde ise din eğitimi ve öğretimini düzenlemiştir. Anayasanın 19/4. maddesi'ndeki "Din eğitimi ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanunî temsilcilerinin

isteğine bağlıdır” hükmü ile din eğitim ve öğretimi isteğe bağlı olarak düzenlenmiştir. “Talim ve Terbiye Kurulunun 21.09.1967 tarihli kararıyla”, 1967-1968 ders yılından itibaren lise ve dengi okullarının 1. ve 2. sınıflarında normal ders saatleri dışında, sınıf geçme ya da kalmayı etkilemeksizin haftada bir saat din dersi konulmuştur. Bu ders, normal ders programı dışında uygulama olanağı bulamadığı için, ertesi yıl normal ders saatleri içine alınmıştır. 1976-1977 eğitim-öğretim yılında ise ortaokulların 3. sınıfına seçmeli, liselerin 3. sınıfına ise sınıf geçme ya da kalmayı bir etkisi olmaksızın din dersi konulmuştur (Küçük, 2009: 82).

1982 Anayasası’yla birlikte dini eğitim ilk ve orta öğretimde zorunlu dersler arasına girmiştir. Anayasanın din ve vicdan hürriyetini düzenleyen 24. maddesi “Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır” denilerek Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini ilköğretim 4. sınıftan itibaren zorunlu bir ders haline getirmiştir.

1982 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda 16.06.1983 tarih ve 2842 sayılı yasa ile yapılan değişiklik” sonucunda ilgili kanunun “Laiklik” başlıklı 12. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir: “Türk Milli Eğitiminde laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” 1990 yılında yapılan yasal değişiklikle de, din dersinin zorunluluğuna gelen eleştiriler üzerine bazı istisnalar getirilmiştir. Buna göre İslâmiyet dışı dinlere mensup olanlar istedikleri takdirde bu derslere katılmama hakkına sahip olmuşlardır. Bu dersten muaf tutulanlar için zorunlu farklı bir ders de öngörülmemiştir. Bu istisna ile Türkiye’de okullarda din dersleri bağlamında mutlak bir zorunluluktan bahsedilememektedir. Dolayısıyla “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi sadece Müslümanlar için zorunlu bir derstir (Kaymakcan, 2006: 27). Aleviler için bu dersin zorunlu olması konusunda sorunlar devam etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de zorunlu din derslerinin bulunmasının Türkiye’de yaşayan Alevilerin inanç özgürlüğü ve felsefi kanaat haklarının ihlal edildiğine neden olduğunu ve bundan dolayı kendilerine dini planda ayrımcılık yapıldığına hükmederek Aleviler lehine karar vermiştir (Özenç, 2008).

Bugün gelinen noktada yukarda bahsettiğimiz istisnalar dışında “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin zorunlu olması ile ilgili tartışmalar çeşitli çevrelerde devam etmektedir. Zorunlu olması kadar müfredatı da tartışma konusu olan bu dersle ilgili zaman zaman müfredat düzenlemesi yapılmasına rağmen tartışmalar halen bir neticeye varmamıştır. Eleştiriler karşısında 1982 anayasasının din dersini zorunlu dersler arasına koyması için farklı gerekçeler öne sürülmüştür. Askeri iktidara göre halkın dini ve manevi ihtiyaçları büyük ölçüde dini temel bilgileri ve ahlaki kuralları öğreten bir eğitimle karşılanabilirdi. Bu derslerin dindar, dindar olmayan, alevi, Sünni öğrenciler için zorunlu kılınma

nedeni kamu düzenini korumak olarak özetlenebilir (Aydın, 2011: 287). Hükümetin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne verdiği savunmada ise dersin amacının, farklı kültürlerle sahip öğrenciler arasındaki “anlayış, hoşgörü ve saygıyı arttırmak ve her bir bireyin kimliğine, Türkiye'nin ulusal tarihine ve diğer din ve yaşam felsefelerine yönelik saygı ve anlayışı geliştirmek” olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, hükümet, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarında kabul edilmiş olan devletin düzenleme yetkisi kapsamında, istismları engellemek için, devlet denetiminde din ve ahlak öğretimi yapıldığını” belirtmiştir (Özenç, 2008: 210).

Türkiye'de dini eğitimin dönüşüm yaşadığı en belirgin duraklardan birisi, 28 Şubat sürecidir. Tarihe ve zihinlere 28 Şubat post modern darbe olarak geçen bu süreçte dini eğitim konusunda son derece katı ve acı uygulamalar yaşanmıştır. Görünürde iktidara hem siyasi ve hem de askeri bir tepki olarak görülen darbe, temelde toplumsal, ekonomik ve eğitsel konuları da barındırmaktadır (Bahçekapılı, 2012: 33). 28 Şubat 1997'de alınan kararlara istinaden “18.08.1997 Pazartesi günü Resmi Gazete'de yayımlanarak 4306 sayılı kanun olarak yürürlüğe giren 8 Yıllık Zorunlu Kesintisiz Eğitim” uygulaması din eğitimi alanını olumsuz yönde etkilemiştir. Kanun, özellikle Kur'an kurslarındaki “Kur'an öğretimi ve hafızlık eğitimi”ne ciddi bir darbe vurmuştur. Ayrıca zorunlu eğitimle ilköğretimin toplam sekiz yıla çıkması, imam hatiplerin orta kısımlarının da kapanmasına yol açmıştır (Bahçekapılı, 2012: 190). Bu süreçte eğitim kurumlarında zorunlu ders olarak okutulmakta olan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” derslerine bir müdahale olmamıştır.

AK Parti iktidarı döneminde zorunlu eğitimin süresinin kademeli olarak 12 yıla çıkarılması yasası 30 Mart 2012 yılında mecliste kabul edilerek yasalasmıştır. Yeni 12 yıllık zorunlu (kesintili) eğitim, “4 yıl süreli ilköğretim, 4 yıl süreli ortaokul ve 4 yıl süreli lise eğitimi” kapsamaktadır. Bu yasanın getirdiği önemli değişikliklerden biri, 1982'den beri zorunlu olarak ilköğretim 4. sınıftan 12. sınıfa kadar okutulmakta olan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin yanında, dini eğitim ile ilgili yeni derslerin öğretim programlarına dâhil edilmesine olanak sağlamasıdır.¹ (Bahçekapılı, 2012: 191-192). Yine son dönemde din eğitiminin geniş halk kitlelerince daha kolay ulaşılabilir olması için önemli adımlar atılmıştır. Örneğin Türkiye'de 2012 yılında orta öğretim programlarına seçmeli siyer, Arapça ve Kur'an-ı Kerim gibi dersler konularak din eğitimi ihtiyacının yasal zeminde karşılanması için önemli değişimler ve gelişmeler yaşanmıştır.

Son olarak konumuz ile ilgili olan 1982 Anayasası'nda zorunlu olan din derslerinin laik bir sistemde olup olamayacağı sorusuna cevap bulmamız

¹ 12 Yıllık Zorunlu Eğitim Yasası'nın 9. Maddesi şu şekilde düzenlenmiştir: “İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilköğretim ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam hatip ortaokullarında lise eğitimi destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimli dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir” (Bkz: Kanun No: 6287, Kabul Tarihi: 30.03.2012).

gerekmektedir. Laik bir devlette din eğitiminin zorunlu olmaması düşüncesinde olanlara göre zorunlu din dersinin dayanağı olan Anayasanın 24. maddesinin de kendi içerisinde çeliştiği iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre 24. madde bir yandan herkesin, “vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine”, sahip olduğunu, hiç kimsenin, “ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya” zorlanamayacağı hatta dini inanç ve kanaatlerinden kolayı kınanamayacağı ve bu nedenle suçlanamayacağını belirtilirken diğer yandan aynı madde ile din dersleri zorunlu dersler arasına sokulmuştur. Anayasa bir taraftan din ve vicdan hürriyetini güvence altına alınırken, diğer yandan zorunlu din eğitimi adı altında Sünni öğretilerin öğretilmesini anayasal güvence altına da almıştır. Bu durum anayasada bir tezatlık teşkil etmektedir. Kendisini laik olarak tanıtan devletin bu dersleri zorunlu yaparak bir inancı (Sünnilik) zorla benimsetmeye çalışması özellikle Alevi vatandaşlarca kabul edilmemeye devam etmektedir. Bu durum laik bir devlette olmaması gereken bir durumdur.

SONUÇ

Ülkelerde din ve devlet arasındaki ilişkide asıl tartışma konusu eğitim üzerine odaklanmıştır. Çünkü “eğitim” bir toplumun ana iskeletini oluşturacak programları sayesinde ülkenin geleceğini biçimlendirmektedir. Okul, ideal vatandaş yetiştirmenin en önemli aracı pozisyonundadır. Çalışma kapsamındaki ülkelerde din devlet ilişkisinin sınırının belirlenmesinde her ülkede yüksek yargı organları etkili olmaktadır

Devletlerin din eğitimi üzerine farklı yöntemleri mevcuttur. İngiltere’de devlet okulları her gün toplu ibadet ile derslere başlamaktadır. Devlete bağlı ilk ve ortaöğretim müfredatında din dersi zorunlu olarak bulunmakta fakat öğrencinin katılıp katılmaması ailenin bu yöndeki isteğine bağlıdır. Din eğitimi, bir mezhebe bağlı olmadan Hristiyanlık inancı doğrultusunda ve ideal vatandaş nosyonuna uygun olarak verilmektedir.

Fransa’da laiklik ilkesi gereği devlete bağlı ilkokullarda din dersi, toplu dua, Tanrı’ya atıflı bir and bulunmamaktadır. Bu durumda din dersi almak isteyen öğrenciler için farklı bir yöntem bulunmuştur. Haftanın bir günü isteyen öğrenci okulun dışında olmak şartıyla din eğitimi alabilmektedir. Sadece bu eğitim devlet eliyle olmamaktadır. Fransa’nın istisnai bölgelerinde durum farklıdır.

Türk Milli Eğitimi’nde ise laiklik esas olmasına rağmen 1982 Anayasası’na göre ilk ve ortaöğretimde din dersi zorunlu dersler arasında bulunmaktadır. Fakat bu ders sadece Müslüman öğrenciler için geçerli durumdadır. Diğer dinlere mensup öğrenciler din dersini almak zorunda değildir. Aleviler için bu dersin zorunlu olması konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde açılan davada Alevilerin inanç özgürlüğü ve felsefi kanaat haklarının ihlal edildiğine karar verilmiş ve bu durumun dini planda ayrımcılığa neden olduğunu belirtmiştir.

Almanya’da ise kamu okullarında devlet din eğitimi konusunda tarafsızdır ve sadece denetim görevi bulunmaktadır. Devlet, din derslerinin verimli bir şekilde yapıldığının takip etmekle görevlidir. Din dersi diğer standart dersler gibi zorunlu olup, katılmak istemeyenlere ahlak dersi verilmektedir. Din

dersi, devletin denetim hakkına zarar vermeyecek şekilde, dini cemaatler eliyle verilmektedir. Devlet okullarındaki din eğitiminin içeriği ilgili dini cemaatin ve devletin temsilcileri ile birlikte anayasaya uygun bir şekilde hazırlanmaktadır.

ABD’de yasal düzenlemeler din eğitimi konusunda devlete herhangi bir ödev yüklememiştir. Dolayısıyla devlete bağlı okullarda din eğitimi bulunmamaktadır. ABD’deki uygulama diğer ülkelerle karşılaştırıldığında farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Okullarda din eğitimi olmamasına rağmen ilk ve ortaöğretimdeki öğrenciler her gün okula başlama ritüeli olarak “ABD’nin Bayrağına, cumhuriyete ve herkes için özgürlük ve adalet duygusuyla bağlı kalacağına Tanrı huzurunda and içerler.” (Kuru, 2011: 47).

Fransız okullarında laikliğin amacı dini dayatmalardan, propagandalardan öğrencileri korumaktır. Fransa, iyi bir vatandaş yetiştirmenin aracı olarak din dersini devlet okullarında vermez. Türkiye’de ise Fransa’nın tam tersi olarak din dersi ahlaklı iyi bir vatandaş oluşturmaya aracı olarak görülmektedir. İngiltere zaten din devlet ilişkilerinde tarihsel olarak diğer devletlerden farklı bir süreç izlemiş din dersi müfredatta zorunlu ders olmasına rağmen demokratik gelişiminden dolayı onu seçmeli bir ders statüsüne tabi tutmuştur. ABD’de ise anayasal olarak din ve devletin ayrılığında dolayı din dersleri devletin görev alanında olmayıp bu eğitim sivil toplum örgütleri tarafından yerine getirilmektedir. ABD’de din devletten korunmak istenmiş ve devletin bu alana karışması istenmemiştir.

Özetle; İngiltere, Almanya ve Türkiye’de devlet din eğitimi konusunda Fransa ve ABD’ye kıyasla daha net bir şekilde okul müfredatında gözükmemektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde din ve devletin ayrılığı, kamu kurumlarının dini tarafsızlığı, tarihte ya da bugünün siyasi kurumlarında mükemmel bir şekilde yerine getirilmiş ve başarılı bir gerçeklik değildir. Günümüzde bu ülkelerin hepsinde din, politik bir aktör olarak etkinliğini korumakta ve bu etkinliklerini artırmaktadır. Dolayısıyla dinin otoritesinin tamamen saf dışı edilmesi, Weber’in deyimiyle “dünyanın büyüünün bozulması” olgusu henüz gerçekleşmemiştir (Özkerem, 2007: 23).

KAYNAKÇA

- AYM Kararı, Esas Sayısı: 1999/2, Karar Sayısı: 2001/2, Karar Günü: 22.6.2001, Resmi Gazete Tarih-Sayı: 05.01.2002-24631.
- Adams A. ve M.,-Emmerich, C., J., (1990), *Din ve Özgürlük, ABD 'de Dini Özgürlüğün Anayasal Tarihi*, Çeviren: Latif Boyacı, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Akpınar, M. (2009), *Türkiye’de Laiklik ve Laisizm*, <http://www.stratejikboyut.com/makale/turkiyede-laiklik-ve-laisizm--70.html>, (Erişim Tarihi: 30.10.2009).
- Aksoy, M. (2010), *Alevilerin Önünde İki Yol Var*, <https://www.yenisafak.com/yerel/alevilerin-onunde-iki-yol-var-285140>, (Erişim Tarihi:21.05.2018).
- Albayrak, H. Ş. (2015), “Batı Ülkelerinde Din Devlet İlişkilerindeki Alternatif Modeller ve Türkiye Örneği”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı 48, ISSN 1302-4973, (ss. 185-198).
- Albayrak, H. Ş. (2012), “Amerika Birleşik Devletleri’nde Din Devlet İlişkileri: Sosyolojik Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul.

- Albayrak, H, Ş. (2018), *ABD’de Devlet Okullarında Din Eğitimi*, https://www.academia.edu/25986227/ABDDE_DEVLET_OKULLARINDA_D%C4%B0N_E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0_100_YILINDA_%C4%B0MAM_HAT%C4%B0P_L%C4%B0SELER%C4%B0, (Erişim Tarihi: 21.07.2018).
- Arslanel, M. N, (2006), “Sivil Toplum İslamîyet ve Demokrasi” *Kamu hukuku Arşivi*, 2, (Khuka), 121-125.
- Aydın, M. Z. (2011), “Türkiye Örgün ve Yaygın Eğitimde Din Eğitimi Öğretimi”, *Tartışılan Laiklik (Fransa ve Türkiye’de İlkeler ve Algılamalar)*, Derleyen: Samim Akgönül, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. Z. *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması*, <http://www.mehmetzekiaydin.com/2005-6.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.03.2018).
- Aydın, M. Z. (2005), “*Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye İle Karşılaştırılması*”, Bu yazı, 2-3 Mart 2005 tarihlerinde Yarınlar İçin Düşünce Platformu tarafından Ankara’da yapılan “Türk Millî Eğitim sisteminde Din Eğitimi ve Öğretimi” konulu sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur. <http://www.mehmetzekiaydin.com/2005-6.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.03.2018). Bahçekapılı, M. (2012), *Türkiye’de Din Eğitiminin Dönüşümü Raporu* (1997-2012), İlke İlim Kültür Eğitim Derneği, İlke Yayınları:1, İlke Raporları:1, İstanbul.
- Başkurt, İ. (2001), *Almanya’da Din Eğitimi*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 4, ss. 109-138.
- Bauberot, J. (2003), “Fransa: Laik Cumhuriyet”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, Derleyen: Jean Bauberot, (Çeviren: Fazlı Arabacı), İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Carper J., C. ve Hunt, T., C. (2009), *The Praeger Handbook Of Religion And Education In The United States*, Praeger, (Westport, Conn.).
- Catto, R. ve Davie, G. (2008), “İngiltere”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din devlet ilişkisi*, Editör: Ali Köse, Talip Küçükcan, İstanbul: İsam Yayınları.
- Cranmer, F. (2006), “Church And State In Western Europe (Excepting Scandinavia)”, Editor: Frank Cranmer- John Lucas-Bob Morris, *Church and State A Mapping Exercise*, Published by The Constitution Unit Department of Politcial Science, London.
- Çatalbaş, R. (2011), “Anglikan Kilisesi ve Günümüz İngiltere’sinde Yeri”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Davie, G. (2000), *Religion in Modem Europe*, Oxford University Press.
- Deguergue, M. (2001), “Çağdas Fransız Demokrasisinde Laikliğin Anlamı”, *Laiklik ve Demokrasi*, Derleyen: İbrahim Ö. Kaboğlu, Ankara: İmge Kitabevi.
- D’Hellencourt, B. (2003), “Birleşik Krallık’ta Hristiyan Sekülerleşmesi’nin Değişkenleri”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, (Çeviren: Fazlı Arabacı), İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Doğan, R. (2008), *Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli*, AÜİFD XLIX (2008), Sayı II, ss.1-43.
- Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, Tercüme: Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller, <https://www.btgbestellservice.de/pdf/80207000.pdf>, (Erişim: 24.10.2019).
- Ferrari, S. (2008), “State Regulation of Religion in the European Democracies: the Decline of the Old Pattern”, *Religion and Democracy in the Contemporary Europe*, Gabriel Motzkin ve Yochi Fischer (Editor:), London, (ss. 103-112).
- Fransa Millî Eğitim Bakanlığı*, <http://www.education.gouv.fr/cid162/les-grands-principes.html>, (Erişim Tarihi: 02.05.2018).
- Fraser, J. W. (1999), *Between Church and State*, New York: St. Martin’s Press.
- Greenawalt, K. (2005), *Does God Belong in Public Schools?*, Princeton University Press.
- Grace, D. (2000), *Religion in Modem Europe*, Oxford University Press.
- Günarslan, Y. (2014), *Din ve Vicdan Özgürlüğü İle Laiklik Bağlamında Din Eğitimi ve Öğretimi*, TAAD, Yıl: 5, Sayı:19.
- İnce, Ö. (2018), *Fransa’da Okullarda Laiklik Yasası ve Türkiye*, <https://www.aydinlik.com.tr/fransada-okullarda-laiklik-yasasi-ve-turkiye>, (Erişim Tarihi: 01.05.2018).
- Hocaoğlu, D. (2003), “Laiklik ve Sekülerlik: I, Yeniçağ,” *Analiz*, 04 Haziran 2006, Pazar, s. 08, “Analiz” Sıra No: 401; 2006-063; Haziran-02.

- Kaymakcan, R. (2006), “Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 27.
- Kaymakcan, R. (2002), “İngilterede’ki Orta Dereceli Okullarda Din Öğretimi”, *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Değişim Yayınları.
- Kaymakcan, R. (2004), *Günümüz İngiltere’inde Din Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2001), “Laiklik ve İnsan Hakları”, *Laiklik ve Demokrasi*, Derleyen: İbrahim Ö. Kaboğlu, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kuru, A. T. (2011), *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik, ABD, Fransa ve Türkiye*, Çeviren: Eylem Çağdaş Babaoğlu, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 364.
- Küçük, A. (2009), “AB Üyesi Bazı Ülkeler ile ABD ve Türkiye’de Din Eğitim ve Öğretiminin Hukuki Çerçevesi”, *Liberal Düşünce*, Cilt: 14, Sayı: 55, (ss. 61-92).
- Lester E. ve Roberts, P. S. (2006), *Learning About World Religions in Public Schools, First Amendment Center*, South Nashville.
- Morange, J. (2001), “Vicdan Özgürlüğü ve Laiklik”, İbrahim Ö. Kaboğlu (Editör:) *Laiklik ve Demokrasi*, (129-140), Ankara: İmge Kitabevi.
- Saaidia, O. (2011), “Fransa’da Din Olgusunun Öğretimi”, *Tartışılan Laiklik (Fransa ve Türkiye’de İlkeler ve Algılamalar)*, Derleyen: Samim Akgönül, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schreiner, P. (2009), *Religious Education in the European Context*, Religious Education in Europe, Situation and Current trends in schools, Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elisabeth Löh Manna, Peter Schreiner (Edt.), İko Publishing House, Norway 2007, Çeviren: Adem Korukçu, “Avrupa Bağlamında Din Eğitimi”, *Dinî Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos, Cilt: 12.
- Robert, J. (1997), *Batı’da Din Devlet İlişkileri: Fransa Örneği*, Çeviren: İzzet Er, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Oruç, C. (2013), “İngiltere’de Okul Öncesi Ve İlköğretim Okullarında Resmi Din Eğitimi I: Devlet Okulu Örneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 13, Sayı, 2.
- Okullardaki Laiklik Tüzüğü İçin*, Bknz. <http://www.education.gouv.fr/cid162/les-grands-principes.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2018); Ayrıca bknz. http://www.ecole-publique-robert-doisneau-rennes.ac-rennes.fr/sites/ecole-publique-robert-doisneau-rennes.acrennes.fr/IMG/pdf/charte_de_la_laicite_en_turc.pdf, (Erişim Tarihi: 02.05.2018).
- Öğretim Programları*, Bknz. https://dogm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=14, (Erişim Tarihi: 03.03.2018).
- Özden, M. (2016), *Sekülerliğin tarihi serüveni*, Jomelips, Cilt 1, Sayı 2, Sayfa: 60-81, Kış, ISSN: 2547-9512, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/232505>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018), Özden, M. (2005), *Müslüman Kelamında Sekülerleşme Süreci*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (kelam) Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Özenci, B. (2008), *AIHM ve Danıştay Kararlarının Ardından Zorunlu Din Dersleri Sorunu*, İÜHFMC. LXVI, S.2, ss. 191-226, 2008, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/97603>, (Erişim Tarihi: 21.07.2018).
- Özden, M. (2016), *Sekülerliğin Tarihi Serüveni*, Jomelips, Cilt 1, Sayı 2, Sayfa: 60-81, Kış, ISSN: 2547-9512, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/232505>, (Erişim Tarihi: 21.03.2018).
- Özkiraz, A. (2007), *Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum*, 2. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi
- Messner, F. (2008), “Fransa”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din devlet İlişkisi*, Editör: Ali Köse, Talip Küçükcan, (ss. 113-134), İstanbul: İsam Yayınları.
- Milli Eğitim Temel Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.03.2018).
- Monsma, S. V., ve Soper, J., C., (2005), *Çoğulculuğun Meydan Okuması Beş Demokraside Kilise ve Devlet*, Çeviren: Bilal Sambur, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Sitembölükbaşı, Ş. (1995), *Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı (1950- 1960)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şencan, H. (2011), *Bazı Avrupa Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi*, TBMM Araştırma Merkezi Müdürlüğü.

- Yıldız, A. (2011), *Lâikliğe Nereden Bakmalı?*, Laiklik ve Sekülerizm, Yaz: 95, [51. Sayı], Köprü, Üç Aylık
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=216>
(Erişim Tarihi: 09.03.2011).
- Zengin, H. K. (2007), *Almanya’da İslam Din Öğretimi Modelleri (Bavyera Eyaleti Örneği)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Xavier, J. (1997), “L’Enseignement Religieux Dans La France Contemporaine (Günümüz Fransa’sında Din Eğitimi)”, (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de) Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, (20-21 Kasım 1997, Sempozyum Bildirileri), Ankara.
- Witte, J. F. (2000), *The Market Approach To Education, An Analysis of America’s First Voucher Program*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

SUMMARY

The process of secularism and the secular state has developed differently in each country. Religion-state relations of each country are unique. Therefore, the role and practices of each state in the scope of the study against religious education have been different. Religious education provided by states is also closely related to secularism or secularism that is effective in that country. The more positive view of secularism towards religion has brought positive practices on religious issues.

The purpose of the study of religious education in Turkey are trying to determine how far the West’s application or is imminent. For this reason, the effects of the state on religious education have been studied comparatively in the countries covered by the study.

In every country within the scope of the study, the main topic of discussion in the relationship between religion and state is focused on education. Because the school is in the position of the most important tool for raising ideal citizens.

States have different methods of religious education. For example; Public schools in England begin classes every day with collective worship. In France, in accordance with the principle of secularism, there is no religious lesson, collective prayer, or an oath referring to God in primary schools connected to the state. However, religion or alternative courses are compulsory in the Alsace and Moselle Regions in France. In Turkish National Education, although secularism is essential, according to the 1982 Constitution, religion education is one of the compulsory courses in primary and secondary education. In France, which defines itself as a secular constitution and laws, there are no religious classes in public schools. Religious education in Turkey is a constitutional obligation. Legal regulations in the USA have not given the government any homework on religious education. Therefore, there is no religious education in public schools.

In Germany, the state is neutral on religious education in public schools and has only a supervisory duty. The state follows that religion lessons are taught efficiently. Religion is compulsory like other standard classes. Those who do not want to attend the religion lesson are given moral lessons.

The aim of secularism in public schools in France is to protect students from religious impositions and propaganda. France does not teach religion in public schools as a means of raising a good citizen. The purpose of religious education in Turkey is seen as a good citizen training tool. England has followed a different process historically from other states in religious-state relations. The religion course was subjected to an elective course status. In the USA, religion classes are taught by non-governmental organizations. In the USA, religion was wanted to be protected from the state and the state was not asked to interfere in this field. In France, the state was wanted to be protected from the effects of religion. The impact of the public in the England and Turkey seem to be more clearly about religious education in the school curriculum.

The study is important in that it shows that a pure practice of secularism has not yet been realized even in states that place emphasis on the separation of religious and state. This study shows that; The separation of religion and state, the religious neutrality of public institutions is not a perfectly fulfilled and accomplished reality in history or today's political institutions.